

IZ PITTSBURGHA S LJUBAVLJU: GLAZBENA I PISANA BAŠTINA HRVATSKIH ISELJENIKA

FROM PITTSBURGH WITH LOVE: MUSIC AND WRITTEN HERITAGE OF CROATIAN EMIGRANTS

Tamara Štefanac Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
tstefanac@nsk.hr

Tatjana Mihalić Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
tmihalic@nsk.hr

Sanda Milošević Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
smilošević@nsk.hr

UDK / UDC: 02:314-054.7(=1:497.5)(73)

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

<https://doi.org/10.30754/vbh.68.1.1414>

Primljeno / Received: 28. 1. 2025.

Prihvaćeno / Accepted: 10. 3. 2025.

Sažetak

Cilj. Cilj rada jest prikazati tijek, primijenjenu metodologiju i rezultate istraživanja provedenog u projektu „Iz Pittsburgha s ljubavlju: knjižnična baština hrvatskih iseljenika“. U fokusu istraživanja bila je glazbena, rukopisna i tiskana građa u vlasništvu Hrvatske bratske zajednice: njezina identifikacija i odabir od interesa za NSK, zaštita *in situ* digitalizacijom te preporuke za daljnju zaštitu.

Pristup/metodologija/dizajn. Istraživanje se temeljilo na kvalitativnoj analizi sadržaja, komparativnim analizama opisnih podataka i etnografskom terenskom radu.

Rezultati. Knjižnična građa (uključivši glazbenu i raznovrsnu rukopisnu) sačuvana u Hrvatskoj bratskoj zajednici predstavlja veliki informacijski i kulturološki potencijal kako za hrvatske baštinske ustanove i istraživače tako i američke, a ujedno može posredovati kao agent u knjižničnoj kulturalnoj diplomaciji.

Ograničenja. S obzirom na to da je istraživanje provedeno na jednoj lokaciji, nije ga moguće generalizirati i predmnijevati da će rezultati biti isti u drugim dijasporskim kontekstima.

Praktična primjena. Budući da su u radu ciljano detaljno opisane sve faze istraživanja, pripremnih i terenskih aktivnosti, moguće ih je replicirati u drugom kontekstu te testirati korisnost pristupa dokumentiranja knjižnične baštine u inozemstvu.

Društveni značaj. Hrvati u iseljeništvu, sukladno službenim aktima Republike Hrvatske, dio su hrvatskog naroda te je i knjižnična građa nastala u iseljeništvu dio knjižnične baštine hrvatskog naroda. Ovim se radom teži doprinijeti afirmaciji hrvatske iseljeničke baštine.

Originalnost/vrijednost. Rad donosi do sada nepoznate informacije i podatke o hrvatskoj iseljeničkoj knjižničnoj baštini.

Ključne riječi: dijaspora; glazbena baština; Hrvatska bratska zajednica; inozemna Croatica

Abstract

Objective The aim of the paper is to present the process, applied methodology, and results of the research project „From Pittsburgh with love: the library heritage of Croatian emigrants.“ The research focused on the musical, manuscript, and printed materials owned by the Croatian Fraternal Union (CFU): their identification and selection of materials of interest for the National and University Library in Zagreb (NUL), in-situ protection through digitization, and recommendations for further preservation.

Approach/Methodology/Design. The research was based on qualitative content analysis, comparative analysis of descriptive data, and ethnographic fieldwork.

Results. The library materials (including musical and various manuscript materials) preserved by the CFU hold significant informational and cultural potential for both Croatian and American heritage institutions and researchers. Additionally, they can serve as agents in library cultural diplomacy.

Limitations. Since the research was conducted at a single location, the results cannot be generalized or assumed to apply to other diasporic contexts.

Practical Application: As the paper provides a detailed description of all phases of the research, including preparatory and field activities, these methods can be replicated in other contexts to test the approach’s effectiveness in documenting library heritage abroad.

Social Significance. According to official acts of the Republic of Croatia, Croats in emigration are part of the Croatian nation, and the library materials produced in emigration are part of the library heritage of the Croatian people. This paper aims to contribute to the affirmation of Croatian emigrant heritage.

Originality/Value. The paper presents previously unknown information and data about Croatian emigrant library heritage.

Keywords: Croatian Fraternal Union; diaspora; foreign Croatica; musical heritage

1. Uvod

Istraživanja kulturne baštine dijasporskih i manjinskih zajednica u uzletu su protekla dva desetljeća. S jedne strane potaknuta su globalizacijskim trendovima i pristupačnijim izvorima financiranja, a s druge strane zasigurno omogućena dostupnijim digitalnim sadržajima. Praktični rad europskih nacionalnih knjižnica i arhiva u dokumentiranju dijasporskih zajednica znatno je duži, a njegova je povijest nedovoljno istražena i seže u vrijeme prije digitalizacije, mikrofilmiranja i drugih reproduksijskih tehnika. Istraživanje koje će se predstaviti u ovome radu naslanja se na praktičnu tradiciju *bilježenja* iseljeničke baštine u baštinskim institucijama, a teorijski se svrstava u post-pozitivistički pravac kritičkog realizma. Cilj ovoga rada jest s jedne strane predstaviti metodologiju istraživanja i rezultate projekta „Iz Pittsburgha s ljubavlju: knjižnična baština hrvatskih iseljenika“, a s druge strane ukazati na mogućnosti praktične primjene dobivenih rezultata u poslovanju baštinskih ustanova, u ovome slučaju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Zaključci rada mogli biti zanimljivi i onim baštinskim ustanovama koje su u svojem poslovanju okrenute dijasporskim zajednicama, na lokalnoj ili zavičajnoj razini.

Istraživački projekt naslova „Iz Pittsburgha s ljubavlju: knjižnična baština hrvatskih iseljenika“ realiziran je kao suradnički projekt Hrvatske bratske zajednice (u nastavku: HBZ) iz Pittsburgha i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u nastavku: NSK). Osmišljen je s ciljem jačanja odnosa Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske te u skladu s Nacionalnim planom razvoja odnosa Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske u razdoblju do 2027. godine (2022) u kojem je upravo kulturna suradnja prepoznata kao prilika razvoja kvalitetnijih odnosa. HBZ najznačajnija je organizacija hrvatskih iseljenika u Sjedinjenim Američkim Državama. Osnovana je 1894. godine u Allegheny Cityu (danas u sklopu Pittsburgha). Danas organizacija kroz svoje ogranke djeluje na području SAD-a i Kanade te broji približno 90 000 članova. Detaljnu povijest HBZ-a do početka 1990-ih donosi Ivan Čizmić, posvećen istraživač iseljeničkih tema u knjizi „Povijest Hrvatske bratske zajednice 1984. – 1994“.¹ Od 2003. godine u sklopu organizacije djeluje Hrvatski kulturni muzej “Bernard M. Luketich”. Osim muzejske građe u HBZ-u se prikuplja knjižna i glazbena građa na različitim medijima pohranjena u Glazbenoj knjižnici. Ideja projekta „Iz Pittsburgha s ljubavlju: knjižnična baština hrvatskih iseljenika“ bila je promicanje kulturne suradnje Hrvata iz SAD-a i RH, afirmacija iseljeničke kulturne baštine i doprinosa iseljenika matičnoj hrvatskoj kulturi. Projektom se ujedno željelo pozitivno utjecati na recepciju građana RH o važnosti očuvanja knjižnične baštine hrvatskih

¹ Publikacija je dostupna u otvorenom pristupu u Repozitoriju Hrvatski iseljenički tisak i u Digitalnoj knjižnici Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Digitalizirana je u lipnju 2023. godine u sklopu projekta Hrvatski iseljenički tisak.

iseljenika i njezine pripadnosti nacionalnom kulturnom izričaju te time doprinijeti povezanosti Hrvata iz SAD-a i RH kao ravnopravnih članova jednog i nedjeljivog hrvatskog naroda sukladno *Zakonu o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske* (2011; 2012).

Prikupljanje, očuvanje i promocija inozemne hrvatske knjižnične građe važne su zadaće NSK-a i Zbirke inozemne Croatice, provedene s ciljem očuvanja cjelokupne knjižnične baštine hrvatskog naroda. Tijekom povijesti, u NSK-u su svoje ostavštine pohranili brojni znameniti Hrvati iz SAD-a (George J. Prpich, Ivan Lupis Vukić, Bogdan Radica, Jere Jareb, Adam Eterovich, Ive Vučićević i dr.) i time omogućili istraživanja o povijesti i značaju hrvatske dijaspore. Duplikati tiskovina koje posjeduje HBZ ne postoje u fondu NSK-a i teško ih je pronaći na tržištu antikvarnih knjiga, nerijetko zbog manjih naklada. Glazbena građa na šelak gramofonskim pločama, sačuvana u Glazbenoj knjižnici HBZ-a od iznimne je vrijednosti iz perspektive hrvatske glazbene baštine jer se radi o izdanjima koja većinom ne postoje u Zbirci muzikalija i audiomaterijala NSK-a, a mahom nisu niti sačuvana u RH. Zbirka muzikalija i audiomaterijala NSK-a pohranjuje preko sedam stotina izdanja starijih šelak gramofonskih ploča inozemne građe Croatica koje su se snimale i objavljivale u prvoj polovici 20. stoljeća u ovom dijelu Europe, a svega nekoliko njih nastalih na području SAD-a. Upravo zbog toga, građa koju je sačuvao HBZ iz Pittsburgha iznimna je u smislu prikupljanja građe važne za hrvatsku glazbenu kulturu, osobito za početke diskografije, u kojoj su svoju ulogu odigrali i glazbenici hrvatske dijaspore iz SAD-a. Na pločama su zabilježene glazbene izvedbe pojedinaca, ansambala i zborova čiji članovi vuku podrijetlo iz Hrvatske, a repertoar u kojemu je najvećim dijelom zastupljena tradicijska glazba iz Hrvatske otkriva da je njezino izvođenje bilo sredstvo prepoznavanja, ali i važna poveznica u glazbenom i kulturološkom krugu iseljenih Hrvata. Projektna suradnja osmišljena je kroz nekoliko faza s krajnjim ciljem povećanja zaštite i dostupnosti hrvatske iseljeničke knjižnične baštine te razvoja dugoročne suradnje HBZ-a i NSK-a. Prva faza odvijala se tijekom 2024. godine s osnovnim ciljevima: 1) usporedba stanja knjižničnog fonda NSK-a i HBZ-a, odnosno Zbirke muzikalija i audiomaterijala NSK-a i Glazbene knjižnice HBZ-a i 2) izrada prijedloga Plana digitalizacije knjižnične (uključivši glazbenu) građe HBZ-a od interesa za NSK te 3) preporuke zaštitnih konzervatorskih radova na knjižničnog građi HBZ-a koja je od interesa za NSK. Istraživačka pitanja bila su definirana unaprijed i usmjerena prema navedenim ciljevima:

1. Koja je građa (tiskana, rukopisna i glazbena građa) sačuvana u HBZ-u?
2. U kojem je odnosu građa iz HBZ-a naspram stanja fonda NSK-a, a u kojem naspram baštinskih ustanova u Pittsburghu?
3. Kako je sačuvana?
4. Koji su informacijski i kulturološki potencijali građe sačuvane u HBZ-u?

2. Teorijski okvir: knjižnična baština dijaspore

Provedeno istraživanje oslonilo se na dosadašnje spoznaje i prethodna istraživanja hrvatske iseljeničke baštine, prakse inozemnih knjižnica u upravljanju iseljeničkom baštinom te suvremena istraživanja iz područja informacijskih znanosti koja propituju ulogu i značaj dijasporske baštine. Vođeno je mišlju da „tiskovne i digitalne nakladničke aktivnosti dijasporskih i emigrantskih zajednica čine važan dio njihovih identiteta“ (Rogatchevskaia, 2021: 69).

B. Hrib i A. Zbучea donose nekoliko zapažanja o dijasporskim knjižnicama. Prvo, nazivaju ih etničkim knjižnicama, drugo, smatraju ih agentima koji uz očuvanje kulturne baštine i potpore jezičnom identitetu zajednice mogu potaknuti društveni angažman zajednice. Treće, etničke knjižnice smatraju jednim od aktera kulturalne diplomacije (Hrib i Zbучea, 2024: 12). Sjeverno-američki autor R. Mariano također prepoznaje „knjižničnu diplomaciju“ kao diplomatsku strategiju državnih i nedržavnih aktera 21. stoljeća (Mariano, 2024: 211), a interakciju s dijasporskim zajednicama smatra sastavnim dijelom knjižnične diplomacije (Mariano, 2024: 215). Takve je zaključke potrebno naglasiti jer jasno ukazuju da je postupanje u slučaju etničkih i/ili dijasporskih knjižnica, ili bilo kojih drugih institucionaliziranih ili neinstitucionaliziranih baštinskih manifestacija, dvosmjerno, važno za obje uključene strane (državu porijekla i državu useljenja) i da otvara mogućnosti transformacije baštinskih resursa u kulturološke agente koji povezuju države, zajednice i kulture. Istraživanja o dijasporskoj baštini (s fokusom na knjižničnu) proveli su brojni autori na primjerima „vlastitih“ dijaspora u Sjedinjenim Američkim Državama, a usredotočeni su na:

1) modele očuvanja baština dijaspora, uključivši i one kulturne objekte koji se uobičajeno (u zapadnim knjižničnim kulturama) svrstavaju u kategoriju knjižnične građe: ruska dijaspora (Sabennikov, Gentshke i Lovtsov Sergeevich, 2016; Popov, 2006), češka (Chroust, 2015; Siemaszkiewicz, 2013), poljska (Vickrey, 2017; Liladhar 2011), mađarska (Deák, 2013), rumunjska (Hrib i Zbучea, 2024) i bjeloruska (Rogatchevskaia, 2021);

2) mogućnosti koje pruža digitalizacija u objedinjavanju sadržaja, npr. građa poljske provenijencije u inozemnim digitalnim repozitorijima (Sroka, 2017). Navedeni autor primjećuje da je od 2015. godine sve više etničkog tiska uključeno u američke mrežne repozitorije. Slično je i s arhivskim gradivom, dobar suradnički primjer zaštite dijasporskih zbirki donose Engseth i Ramler (2019) opisujući estonsko-američku suradnju u projektu digitalizacije.

N. Deák opisuje pokušaje popisivanja mađarskih emigrantskih knjižničnih zbirki i te aktivnosti naziva „dokumentacijskim naporima“ (Deák, 2013: 269). Dokumentiranje, u odnosu na bilježenje, trebalo bi u svojoj osnovi imati jasno razrađenu metodologiju, težiti transparentnosti, biti određeno jasno postavljenim

ciljevima i naposljetku imati pozitivnu društvenu ulogu. Međutim dokumentiranje nije lišeno subjektivnog vrednovanja, koliko god bilo određeno unaprijed definiranim parametrima. Stoga pristup istraživanja iz perspektive kritičkog realizma sugerira da je knjižničnu iseljeničku baštinu moguće dokumentirati i dobiti empirijske rezultate, ali da će proces nužno biti obojen vrijednostima koje ne moraju nužno svi smatrati apsolutnima te koje će ovisiti o individualnim interpretacijama.

Istraživanja hrvatskih baštinskih dijaspora, knjižničnih i arhivskih, odvijaju se tijekom više desetljeća. S obzirom na to da je fokus ovoga rada, a i istraživanja koje se predstavlja, usmjeren na knjižničnu baštinu, u nastavku se donosi kratki pregled dosadašnjih istraživanja hrvatskog iseljeničkog tiska. Ne iznenađuje da je opseg radova veći od vremena osamostaljenja RH i ujedno raznovrsniji. Međutim i u ranijim razdobljima istraživanje iseljeničkog tiska bilo je predmetom interesa autora koji su živjeli izvan Hrvatske i u njoj (Kesterčanek Vujić, 1971; Hranilović, 1978). NSK prikupljao je iseljeničke publikacije i prije osamostaljenja Hrvatske, iako otežano (Hanž, 1992), da bi ih konačno okupio u Zbirku inozemne Croatice (Lovrenčić 2009). Retrospektivne bibliografije iseljeničkog tiska (Prpić i Prpić, 1990), analize specifičnih tiskovnih vrsta popularnih u inozemstvu (npr. almanasi u fokusu M. Dalbello, 1999) i popisi hrvatskih periodičnih publikacija (Šakić i Dobrovšak, 2020) u fokusu su hrvatskih istraživača. Recentniji projekt jest „Hrvatski iseljenički tisak“ u kojem je ujedno predložena metodologija izrade bibliografije iseljeničkih publikacija (Hebrang Grgić i Barbarić 2019a; 2022; 2023).

Neosporna je činjenica da dijasporska baština predstavlja kulturološki most te otvara nove mogućnosti razina poveznica zemalja dijaspore i matične zemlje. Tijekom vremena, osim knjižne hrvatska emigracija stvarala je i dio glazbene povijesti, u obliku zvučnih snimaka, ali čuvala i dio one nematerijalne u obliku izvođenja tradicijske glazbe koja ju je spajala s domovinom. Glazbena baština kao vrsta neknjižne za razliku od knjižne ima i svoje specifičnosti – svoj puni značaj doživljava u izvedbi, a čuvanje i bilježenje trajnih artefakata glazbenog života, poput gramofonskih ploča, važan su dokument vremena koje su danas prepoznat kao važan dio kulturne i glazbene baštine. U kontekstu osnovnih zadaća koje obavlja NSK, važan dio predstavljaju zadaće prikupljanja i dostupnosti svih pojavnosti građe, pa je stoga jedna od temeljnih premisa projekta, a prema tome i istraživanja, ugrađena u strateške ciljeve NSK-a o dostupnosti građe, podataka i knjižničnih usluga svim skupinama korisnika kako bi se unaprijedila izgradnja i upravljanje zbirkama, uključujući sustavno izrađivanu i dostupniju zbirku građe inozemne Croatice.

Danas znamo da su zvučni zapisi na gramofonskim pločama krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća vrijedan dio glazbene baštine, smješteni u brojnim ustanovama poput knjižnica i zvučnih arhiva uvažavajući sve specifičnosti i standarde bilježenja i čuvanja neknjižne građe.

Hrvatski iseljenici u SAD-u doprinijeli su bogatoj glazbenoj tradiciji koja se razvijala kroz različite povijesne i društvene kontekste. Tijekom raznih migracijskih valova, posebno u razdoblju nakon Prvog i Drugog svjetskog rata, hrvatska dijaspora uspjela je očuvati i transformirati svoje glazbene tradicije, integrirajući ih u širi američki kulturni kontekst. Ta interakcija hrvatske i američke kulture rezultirala je stvaranjem jedinstvenih glazbenih formi koje su odražavale identitet i zajedništvo iseljenika jer glazba nije samo umjetnički izraz već i društveni fenomen (Ceribašić, 2021).

Jedan od najprepoznatljivijih elemenata glazbovanja hrvatskih iseljenika na svim kontinentima bila je tambura, a tamburaški sastavi i zajedničko muziciranje prepoznati su kao dio socijalnog i društvenog identiteta. Prilog tomu iznosi i J. Vukobratović koja u svom etnološkom istraživanju na projektu hrvatske iseljeničke zajednice u Kanadi izdvađa tamburu kao sredstvo identifikacije i postizanja kohezije zajednice (Vukobratović, 2018). Takva je situacija i u dijaspori Hrvata u SAD-u, gdje se muziciranje na tamburi pojavljuje od njihova dolaska u SAD, a tamburaška društva osnivaju već prije 1900. godine (Sremac, 2002: 60; Dobrovšak, 2010: 66). Podaci odgovaraju i povijesnim činjenicama – s prvim valom iseljavanja, koji se dogodio krajem 19. i početkom 20. stoljeća, obilježen ekonomskim razlozima, hrvatski iseljenici su sa sobom donijeli svoje tradicijske pjesme i plesove. Te glazbene forme često su se izvodile na društvenim okupljanjima i svečanostima, čime su se održavale veze s domovinom i jačala zajednica (March, 2013: 86).

Dosadašnje spoznaje o glazbenoj baštini iseljenika nisu se vodile sustavno te su stoga rezultirale sporadičnim, ali vrijednim studijama o glazbenom životu i tradiciji glazbovanja hrvatskih iseljenika u SAD-u s osobitim osvrtom na tamburaško muziciranje (March, 2013; Miholić, 2004; Sremac, 2002). Iako su zabilježena nastojanja o istraživanju glazbenih industrija i komercijalnih snimki (Gronow, 2014), tek relativno odnedavno baština zvučnih izdanja na gramofonskim pločama u fokusu je znanstvenog istraživanja. Neke od razloga zašto se taj dio glazbene prakse nije na vrijeme prepoznao kao dio sustavnog istraživanja dijela glazbene baštine, osobito kod nas, navodi N. Ceribašić jer je etnomuzikologiji u fokusu često bio primarni segment istraživanja u obliku terenskih zapisa tradicijske glazbe, odnosno žive izvedbe (Ceribašić, 2021: 325).

Istraživanje povijesnih zvučnih zapisa (u ovom kontekstu gramofonskih ploča na 78 okretaja) zahtjevno je jer ploče nisu sustavno prikupljane, a često se najopsežnije i najvrjednije zbirke nalaze kod privatnih kolekcionara. Kako bi se usustavilo i olakšalo istraživanje, nastojanja većih baštinskih ustanova poput knjižnica i (zvučnih) arhiva išla su u smjeru konvertiranja nakladničkih kataloga, često kao jedinih izvora podataka, u digitalni oblik i dostupne baze podataka. Međunarodno društvo zvučnih arhiva (IASA) godine 2015. pokreće projekt pod nazivom „In-

ternational bibliography of discographies: a worldwide collaborative project“ s ciljem objedinjavanja digitaliziranih nakladničkih kataloga i baza podataka koje bi bile dostupne za pretraživanje bibliografija ne samo starije, već i novije zvučne građe. Projekt je posebno težište dao na suradnju srodnih udruga, institucija, diskografa te privatnih kolekcionara kao bitnih čimbenika u dostavi i nadopuni stručnih (meta)podataka (IASA, 2020).

Kako navodi Gronow, za potrebe temeljitog muzikološkog istraživanja potrebno je imati uvid u fizičko izdanje stanja ploče uz dostupan (digitalizirani) zvuk kako bi se dobio valjan podatak (Gronow, 2014). Jedan od primjera dobre prakse jest zvučni arhiv Internet Archive koji je pokrenuo projekt „The Great 78 project“, s ciljem digitalizacije 250 000 ploča od 78 okretaja u minuti (500 000 pjesama) iz razdoblja između 1880. i 1960. godine, doniranih od strane raznih kolekcionara i baštinskih ustanova. Projekt je razvijen u suradnji s Arhivom suvremene glazbe (engl. *Archive of Contemporary Music*), a prema mogućim opcijama pretraživanja 232 zapisa vezana su za hrvatski jezik te se prema dostupnim podacima na njemu ne nalaze samo ploče američkih nakladnika već i one Jugotonove. Još jedan projekt pokrenuli su istraživači sa Sveučilišta California Santa Barbara (engl. *University of California, Santa Barbara – USCB*) pod nazivom „Discography of American historical recordings“ (DAHR) kao proširenje diskografskog popisa Victor snimaka (EDVR) koje uključuje prethodno objavljene diskografske podatke licencirane od različitih izdavača.

U kontekstu istraživanja starije glazbene diskografije treba spomenuti znanstveni projekt Diskografska industrija u Hrvatskoj od 1927. do kraja 1950-ih s primarnim ciljem identifikacije nacionalne diskografske produkcije i stvaranja zajedničke baze podataka, a u sklopu kojeg su, između ostalih, istraženi i odjeci domaće diskografske industrije u sjevernoameričkoj dijaspori (Dunatov, 2022). U tom kontekstu, iseljenički tisak igrao je ključnu ulogu u širenju informacija o glazbenim događanjima i tradicijama, kao i u očuvanju hrvatskog jezika i kulture (Grgić, 2022), a upravo preko tih izvora podataka Dunatov identificira više mjesta na istočnoj obali SAD-a (Oakland, Los Angeles), kao i na zapadnom dijelu SAD-a – u Chicagu, Pittsburghu, Detroitu, Clevelandu, Youngstownu i New Yorku, kao mjesta na kojima su se mogle nabaviti gramofonske ploče europske produkcije (Dunatov, 2022). Na američkom tlu već na samom početku 20. stoljeća postojala je dobro razvijena diskografska industrija (Columbia, Victor), kao i izdanja koja su pripadala pojedinim iseljeničkim manjinama. Zahvaljujući dobrim vezama američkih i europskih diskografskih kompanija, aktivna je bila razmjena ploča (Gronow, 2014) te je i tim putem hrvatsko iseljeničtvo² imalo poveznicu s hrvat-

² U radu se naizmjenice koriste pojmovi iseljeničtvo i dijaspora, iako je u suvremenoj terminologiji migracijskih istraživanja iskazana terminološka razlika. Jonathan Grossman definira dijasporu kao „transnacionalnu zajednicu čiji su članovi (ili njihovi preci) emigrirali ili bili raseljeni

skom glazbenom tradicijom, odnosno aktualnim repertoarom na europskom tlu, a Dunatov navodi i nakladnike koji su pod svojim producerskim oznakama (*labels*) objavljivali čak i Jugotonova izdanja (Dunatov, 2022).

3. Metodologija istraživanja pisane i glazbene baštine u dijaspori

3.1. Istraživanje glazbene građe

U planiranju istraživanja dijasporske zajednice konzultirano je više sekundarnih izvora kako bi se usustavila metoda i plan istraživanja. Metodologija koju predlažu Hebrang Grgić i Barbarić primjenjiva je samo dijelom jer ne postoji niti djelomična, a kamoli sveobuhvatna diskografija hrvatskih iseljenika (Hebrang Grgić i Barbarić, 2019b). U prilog tomu piše i Ž. Lovrenčić koja među iseljeničkim tiskom, odnosno Zbirkom inozemne Croatiae koja je prikupljana u NSK-u ne navodi sustavno (ali i bilo kakvo) prikupljanje glazbene građe (Lovrenčić, 2009), kao ni B. Hanž (Hanž, 2007). Iako posve primjenjiva na klasičnu knjižnu i tiskanu građu, metodologiju koju preporučuju Hebrang Grgić i Barbarić (2019a), u slučaju istraživanja arhivskog gradiva, notne i vizualne građe dijasporskih zajednica moguće je proširiti uzimajući u obzir i specifičnosti navedene građe i odnos zajednice prema prikupljenoj baštini uopće.

Planiranje metodologije istraživanja i prikupljanje podataka teorijski se naslanja na metode prikupljanja podataka i vrsta istraživanja preporučene u dokumentu Međunarodne organizacije za migracije (engl. *International Organization for Migration – IOM*) (2022) koja omogućava fleksibilne metode prikupljanja i analize podataka dijasporskih zajednica u različitim kontekstima te na preporuke izgradnje zbirke zvučnih zapisa i opisa starijih zvučnih glazbenih izdanja na gramofonskim pločama nastalim do 1950. godine (Lance, 1983 ; Miliano, 1999). S obzirom na to da se o ovom projektu suradnje radilo o studiji slučaja – o specifičnoj građi glazbene knjižnice HBZ-a u Pittsburghu (engl. *Croatian Fraternal Union Music Library*) kao najvećoj zbirci glazbe Croatia izvan granica Hrvatske, istraživanje je uključivalo pripremne radnje prema popisu glazbene građa koji je dostavio HBZ te nakon toga terenski rad i pregled građe *de visu* kako bi se ona identificirala i detaljno opisala te dobio uvid u stanje fizičkih primjeraka građe.

Istraživanje je uključilo sljedeće pripremne aktivnosti:

iz izvorne domovine, ali ostali orijentirani na nju i sačuvali kolektivni identitet“ (2019: 1267). Dok svi članovi dijasporskih zajednica čine iseljeništvo, obrnuto ne mora biti slučaj. Iseljenici ne moraju nužno biti članovi dijasporskih zajednica, već stvoriti druge identitete, posebice u opsegu kulturoloških i baštinskih izričaja. Obzirom da ova razina razlikovanja nije u opsegu ovoga rada, terminološki se pojmovi (trenutno) ne razlikuju.

- Pregled dostavljenih popisa gramofonskih ploča HBZ-a te selekcija građe prema kriterijima građe inozemne Croatice kao građe od interesa za NSK.
- Pretraživanje fonda NSK-a radi utvrđivanja postojećih primjeraka ploča. Kako ne postoji strukturirana jedinstvena bibliografija diskografije niti u Hrvatskoj niti u američkim baštinskim ustanovama, za istraživanje je bilo potrebno pretraživanje i istraživanje sekundarnih izvora podataka – dostupnih kataloga nakladnika, kataloga knjižnica i srodnih ustanova te baza podataka i dostupnih mrežnih izvora.

Terenske aktivnosti istraživanja³:

- pregled 493 gramofonske ploče *de visu* izdvojene kao one od interesa za NSK zbog nepostojanja primjeraka u knjižničnom fondu prema pročišćenom i pripremljenom popisu iz pripremnih aktivnosti (poslanog popisa)
- detaljan popis gramofonskih prema preporukama opisa koji uključuje naslove, autore, izvođače, nakladničke brojeve, brojeve matrica ploča
- izrada završnog popisa gramofonskih ploča prema kriterijima inozemne Croatice kao građe od interesa za uvrštavanje u fond NSK – bilo kao fizički primjerak, bilo kao digitalna inačica.

U istraživanju su se osim pregleda stanja, provjeravali svi podaci navedeni na ploči kako bi se utvrdili elementi koji odgovaraju smjernicama za izradu zbirke Croatica u NSK-u (Machala, 2016: 8). Usto su bile potrebne kontekstualizacija te konzultacija dostupne literature, periodike te dostupnih nakladničkih kataloga. Iako je digitalizacija standard zaštite i dostupnosti svih starijih gramofonskih ploča na 78 okretaja, paralelno uz izradu popisa određivali su se i prioriteti digitalizacije, prvenstveno u odnosu na smjernice i strateške ciljeve NSK-a.

Slika 1. Detalj iz Glazbene knjižnice HBZ-a (foto: T. Mihalić, 2024.)

³ Terensko istraživanje odvijalo se od 28. listopada do 1. studenoga 2024. u sjedištu Hrvatske bratske zajednice u Pittsburghu (PA) u Sjedinjenim Američkim Državama.

3.2. Istraživanje tiskane građe

Koristan priručnik kod pripreme projekta mapiranja dijaspora, a što je primjenjivo i na istraživanje baštinskih aktivnosti dijasporskih organizacija i neformalnih zajednica, izradila je 2022. godine UN-ova Međunarodna organizacija za migracije. Savjeti i predložena metodologija pokazali su se uporabljivima, kao i smjer koji vraća na osnovne potrebe razumijevanja konteksta istraživanja – u ovom slučaju hrvatsku dijasporu u Pittsburghu, odnosno knjižničnu baštinu HBZ-a kao osnovnu jedinicu analize. Baštinske prakse neke druge hrvatske dijasporske zajednice mogu i ne moraju biti slične, stoga je potrebno provesti više komparativnih istraživanja temeljenih na istim metodološkim pristupima.

Pripremne aktivnosti prije odlaska u Pittsburgh odrađene tijekom prve polovice 2024. godine uključivale su:

- Pretraživanje fonda NSK-a s ciljem pronalaska građe tiskane u inozemnoj hrvatskoj nakladi, s fokusom na prvu hrvatsku nakladničku kuću u SAD-u Hrvatsku knjižaru Josipa Marohnića i publikacije u nakladništvu HBZ-a, odnosno njezinih pravnih prethodnika.
- Istraživanje cjelovitosti novina sačuvanih u NSK-u, a tiskanih izvan Hrvatske. S obzirom na razgranatost i broj članova HBZ-a, pretpostavljeno je da je HBZ tijekom godina postojanja zaprimao i sačuvao različita izdanja novina. Analizom novinskog fonda NSK-a utvrđeno je koji naslovi i/ili sveščići unutar naslova nedostaju te ih je potrebno pronaći u HBZ-u, ako su sačuvani. Cilj te aktivnosti bila je nadopuna novinskog fonda NSK-a putem digitalizacije nedostajućih naslova.
- Istraživanje cjenika i ponuda knjižara hrvatskih doseljenika u SAD-u krajem 19. i početkom 20. stoljeća.
- Istraživanje mrežnih kataloga baštinskih ustanova u SAD-u s ciljem pronalaska digitaliziranih primjeraka publikacija.

Aktivnosti terenskog istraživanja uključivale su:

- Pregled popisa građe Knjižnice HBZ-a i usporedba s rezultatima prethodnih istraživanja.
- Pregled knjižnične građe *in visu*, sadržajna analiza i izrada popisa građe koju NSK nema u fondu. Bilježenje podataka specifičnih za pojedini primjerak (ex-libris, prethodni vlasnik, darovatelj, marginalije, specifičnosti uveza).

Digitalizacija nekoliko odabranih uzoraka građe prema kriteriju: djelo na hrvatskom jeziku tiskano u SAD-u.

r.br.	vrsta	autor	naslov	nakladnik	mjesto izd	godina izd	broj strani	fizičko	stvar izvor	sig	provenijent	snimljeno	prioritet	smještaj
1	razglednica		Croatian Fraternal Union of America Building: Slike glavnih i. Robbins & Son	Pittsburgh				Dobro		s.d.	da	D1	A_1_1	
2	knjiga	Radić, Stjepan (?)	Hrvatski politički katekizam za svjetsku, slavensku i hrvat Clevelanda Amerika	Cleveland	1913		150	Restaurir	300,5	s.d.	ne	D2	A_1_1	
3	knjiga	Pelagić, V.	Domaci i lječni narodni učitelj: savjetnik za poljodjelce p knjižara Ivana Sikocan St. Louis				572	Restaurir	M73	s.d.	ne	D2	A_1_1	
4	knjiga	Bogadek, Franjo A.	Veliki englesko-hrvatski rječnik s točnim izgovorom svih Hrvatska knjižara Josip Pittsburgh		1915		750	Restauriranje	uveza	s.d.	ne	D2	A_1_1	
5	knjiga		Englesko-hrvatski ljubavni listar i čestitak	Hrvatska knjižara Josip Pittsburgh			55	Restaurir	471	s.d.	da	D1	A_1_1	
6	knjiga	Triputac, Pero	Naš spolni život	American-Jugoslav Prir Cleveland		1922	256	Opremanj	256	Vlasništvo	ne	D1	A_1_1	
7	knjiga	Marohnich, Joseph	Hrvatsko-engleski razgovori i rječnik	Hrvatska knjižara Josip Pittsburgh		1903	295	Restaurir	412	s.d.	ne	D1	A_1_1	
8	knjiga		II. Svjetski slet Jugoslav. sokolske župe Chicago III. 2-3 Hrvatski Narodni i Sok Chicago		1927		26	Restauriranje	uveza	s.d.	ne	D1	A_1_1	
9	razglednica		Zgrada CFU	Croatian Fraternal Union Pittsburgh			1	Dobro		s.d.	da	D1	A_1_1	
10	brošura		Proslava 40godšnjice Hrvatske Bratske Zajednice u Amer	Croatian Fraternal Union Pittsburgh	1934		1	Dobro		s.d.	ne	D1	A_1_1	
11	novine		Znanje Knowledge: List za nauku vjeru	Jugoslavenska Radničk Chicago	1918-191	cca300	Laminacij	Gm-152		s.d.	ne	D0	A_1_2	
12	knjiga		Privile Hrvatskog sirotišta u Sjedinjenim Državama Amerike	Chicago	1922		14	Dobro		s.d.	da	D1	A_1_3	
13	knjiga		Croatian Fraternal Union Bylaws	Croatian Fraternal Union Pittsburgh	od 1921	1000	Dobro			s.d.	ne	D4	A_1_3	
14	sitni tisak		Anniversary Celebration Croatian Fraternal Union of Amei	Croatian Fraternal Union Pittsburgh	1934		4	Dobro		s.d.	da	D1	A_1_3	
15	sitni tisak		Ohio's First Croatian Day	Croatian Fraternal Union Cleveland	1939		2	Dobro		s.d.	da	D1	A_1_3	
16	sitni tisak		Croatian Educational Society "Rodoljub" 45th anniversary	Johnstown	1955		22	Dobro		s.d.	ne	D2	A_1_3	
17	sitni tisak		Croatian Educational Society "Rodoljub" 55th anniversary	Johnstown	1955		24	Dobro		s.d.	ne	D2	A_1_3	
18	knjiga	Morgan, Dwight C., F. A.	Strani u Sjedinjenim državama	Hrvatska radnička knjiž Chicago			89	Dobro		s.d.	ne	D3	A_2_1	
19	knjiga	Grupa hrvatskih nacior Pu	k oslobođenju Hrvatskog naroda	Jugoslavenska Radničk Chicago	1932		72	Dobro		s.d.	ne	D3	A_2_1	
20	knjiga	Currey, Muriel	Romantic cities of Dalmatia	Robert M- McBride & C New York			172	Dobro		s.d.	ne	D3	A_2_1	
21	knjiga	Prosvjetni odbor Narod Čitanka	za hrvatsku i ostalu Jugoslavensku djecu u Sjedinj	Croatian Fraternal Union Pittsburgh	1923		160	Dobro		s.d.	ne	D3	A_2_1	
22	brošura	Gmajner Ivan	Suvremeni hrvatski pokret za narodno ujedinjenje u domov	Hrvatski savez u SAD Pittsburgh			61	Restaurir	M 41 F	s.d.	ne	D0	A_2_1	
23	knjiga		Najveći svjetski sanonik i stoljetni koledar	Hrvatska knjižara Josip Pittsburgh	1915		322	Restaurir	Gm-159	s.d.	ne	D1	A_2_1	
24	knjiga	Prosvjetni odbor Narod Abecedarka	za poučavanje djece i odraslih ljudi	Croatian Fraternal Union Pittsburgh	1922		20	Dobro		s.d.	ne	D1	A_2_1	
25	knjiga		The Southern Slave land and people	Nisbet & Co Ltd.	London	1916	64	Dobro		s.d.	ne	D2	A_2_1	
26	knjiga	Kutuzović	Hrvatska Čitanka u tri dijela	Udruga za podignuće H Chicago	1919		320	Dobro		s.f.	ne	D1	A_2_1	
27	knjiga	Lochner, Šandor	Englesko-hrvatski rječnik	Tisak i naklada Pl. Hrel Senj		1906	1112	Opremanje		s.d.	ne	D0	A_2_1	

Slika 2. Dio tablice s prikupljenim podacima terenskog istraživanja

Vrste građe uključene u pregled i daljnje analize bili su: rukopisi, knjige, novine i časopisi, sitni tisak (kalendari, brošure), razglednice, raznovrsna rukopisna građa. U Knjižnici HBZ-a pohranjeno je i arhivsko gradivo nastalo radom HBZ-a i to: zapisnici sastanaka HBZ-a i prethodnika, poslovne knjige te dokumentacija vezana za širok društveni angažman HBZ-a u hrvatskom iseljeništvu, a što uključuje i brojne fotografske pozitivne. U pregled nije uključeno navedeno arhivsko gradivo jer su za njegovu analizu i preporuke daljnjeg rada potreban sasvim drugačiji pristup, značajno više vremena i drugačijih prethodnih pripremnih aktivnosti. Također, pri vrednovanju arhivskog gradiva nastalog radom HBZ-a neophodno je provoditi ga iz perspektive važnosti gradiva za HBZ, za američke baštinske institucije i potrebe tamošnje hrvatske zajednice, a ne isključivo potreba hrvatskih institucija i istraživača.

Vraćajući se na zapažanja drugih istraživača o mogućim modelima „knjižnične diplomacije“ ovdje je potrebno podsjetiti da baština stvorena tijekom ili kao rezultat migracije i sačuvana u privatnom ili javnom repozitoriju, u većini ima obilježja imigrantske i emigrantske baštine i važna je za oba konteksta. Prilikom određivanja kriterija prioriteta digitalizacije u obzir su uzete različite vrste vrednovanja građe, pri čemu se kriteriji važnosti građe za zajednicu i vlasnika (HBZ, odnosno članstvo) ne poklapaju uvijek s kriterijima važnosti za baštinsku ustanovu (NSK). Tako su uz institucijsku vrijednost (baštinsku, informacijsku i opću kulturološku) razmatrane moguće vrijednosti građe za vlasnika, zajednicu američkih Hrvata, emotivne vrijednosti, što se posebice odnosi na specifične primjerke.

3.3. Analiza stanja knjižnične građe

Očuvanje knjižnične građe, odnosno kulturne baštine, u kontekstu zajednica koje su se razvijale izvan svojih matičnih zemalja, osim spomenute povijesne i

emotivne vrijednosti uključuje procjenu njezinog fizičkog stanja. U slučaju knjižnične građe HBZ-a, koja je dio izložbene materijalne kulture, metodologija analize stanja uključivala je vizualni pregled, testiranje kvalitete papira, procjenu stabilnosti uveza, sagledavanje postojećih uvjeta čuvanja te utvrđivanje specifičnih izazova vezanih za očuvanje. Sve te aktivnosti vođene su ciljem dugoročne zaštite i osiguravanja dostupnosti budućim generacijama.

Knjižnična građa koja je pregledavana za potrebe ovog Projekta jesu knjige, rukopisi, novine, brošure i povijesni dokumenti. Građa je smještena i prezentirana na nekoliko načina u prostorima Hrvatskog kulturnog muzeja „Bernard M. Luke-tich“. Dio je izložen u zidnim i samostojećim vitrinama s ostalom raznorodnom materijalnom kulturnom baštinom, dok je najveći dio knjiga smješten na policama. Građa pregledana za potrebe Projekta nastala je na kraju 19. stoljeća i u prvim desetljećima 20. stoljeća. Smještena je u dva visoka ladičara i u ormarima ispod vitrina u izložbenom prostoru.⁴ Većina građe u dobrom je stanju, no prisutna su mehanička oštećenja uzrokovana čestom upotrebom, kao i očekivana oštećenja povezana s vremenom nastanka građe i upotrebom manje kvalitetnog papira za tisak. Uočena karakteristična oštećenja na koricama knjiga jesu: površinske nečistoće, ljepljive trake raznih materijala, poderani rubovi, izluzane naslovnice, a korice su nerijetko odvojene od uveza, dok su hrptovi često izgubljeni ili privremeno pričvršćeni ljepljivim trakama. Na knjigama čije su se korice odvojile od uveza nerijetko je došlo i do popuštanja uveza na knjižnim blokovima, pa je samim time lakše došlo do oštećenja rubova ili gubitka listova. Također je zamjetna diskoloracija, kiselost i krtost listova. Slična oštećenja zabilježena su i kod sačuvanih novinskih izdanja koja su uglavnom opremljena kartonskim koricama. S obzirom na to da su novine tiskane na manje kvalitetnom papiru, oštećenja i gubitak na građi logično su i veći. Knjižnična građa smještena u ladičarima, gdje je naslagana jedna na drugu bez zaštitne opreme, trenutačno nije pohranjena na način koji bi osigurao optimalne uvjete. Trenje i opterećenje, kao i manipulacija građom u ograničenom prostoru ladica, povećavaju rizik od daljnjih mehaničkih oštećenja.

Metodologija terenskog rada omogućila je precizno prepoznavanje stanja građe i razvoj ciljano usmjerenih preventivnih ili konzervatorsko-restauratorskih radova za pojedine jedinice građe koje su kroz popis građe od interesa za NSK i navedene (slika 2). Preventivne mjere zaštite odnose se na smještanje knjiga na police s pažnjom na njihov format i osiguranje odgovarajućeg oslonca, bilo da se radi o vertikalno ili horizontalno položenoj građi. Odgovarajući oslonac odnosi se i na izlaganje građe u vitrinama, vodeći računa da se građa ne savija i ne naslanja na drugu građu ili bočne stranice vitrine. Isto je tako preporuka maknuti građu iz najlonskih vrećica i ne izlagati je dnevnom ili sunčevom svjetlu. Generalne

⁴ Ostale knjige u vlasništvu HBZ-a (druga polovica 20. stoljeća do danas) smještene su na drvenim policama.

preventivne mjere uključuju i povremeni pregled građe, otprašivanje, održavanje prostora suhim sa stabilnom mikroklimom (temperatura između 16 i 22 °C i relativna vlaga između 45 % i 60 %). Konzervatorsko-restauratorski radovi trebaju uključivati površinsko čišćenje svih stranica, uklanjanje prethodnih intervencija poput ljepljivih traka, neutralizaciju kiselosti papira, ojačanje poderanih rubova, ponovno slaganje slogova te rekonstrukciju uveza. Važan korak nakon digitalizacije bit će pohrana svake jedinice u zaštitnu opremu izrađenu od arhivskih materijala, prilagođenu dimenzijama građe zbog dugoročnog očuvanja građe.

4. Rezultati

4.1. Glazbena građa

Kao prva etapa krenulo se u pregled pročišćenog popisa ploča kako bi se utvrdilo njihovo stanje i napravio detaljan popis. Ploče s popisa, njih 491 (smještene u knjižnici u kutijama 1 do 7) pregledane su i odgovarale su predanom popisu. Tijekom rada utvrđeno je da navedene ploče ipak nisu u duplikatu i ne mogu se poslati u NSK zbog toga što HBZ želi zadržati unikatni primjerak ploče. Daljnja opcija bila bi digitalizacija od strane HBZ-a i slanje digitalnih inačica u NSK, uz opciju provjere postoji li već digitalna presnimka u nekoj od američkih baštinskih ustanova. Uz preporuke digitalizacije izrađen je i prijedlog prioriteta digitalizacije – prvi je popis označen kao prioritetan jer zadovoljava najmanje jedan od kriterija građe Croatica, a uz taj, izrađen je i popis od 132 ploče kao druga razina prioriteta digitalizacije. Ploče navedene u tom popisu vezane su za tamburaško muziciranje, lokalnu glazbenu zajednicu i iseljeničku diskografiju iz bivših država Jugoslavije te označene kao inozemna građa Serbica, Bosniaca, Slovenica.

Tijekom terenskog rada identificiran je dio građe koja nije na unaprijed dostavljenim popisima stoga se terenski rad morao prilagoditi vrsti i količini građe koja je zahtijevala drugu metodologiju: osim provjere popisa, bilo je potrebno svaku ploču fizički pregledati, provjeriti naslov, skladatelje i izvođače, zabilježiti izdavačke brojeve i brojeve matrica. Iz tog dijela ukupno je izdvojeno 242 ploče / 205 naslova koje odgovaraju kriterijima inozemne Croatice te su pripremljene za moguće slanje u NSK.

Tablica 1. Utvrđeni nakladnici ploča inozemne Croatice

Nakladnik	Broj ploča
<i>Balkan</i>	35
<i>BP Records</i>	1
<i>Charlene</i>	2
<i>Columbia</i>	48

<i>Continental</i>	11
<i>Corona</i>	12
<i>DU-Tam</i>	4
<i>Echo</i>	1
<i>Greyko</i>	2
<i>Hajduk</i>	5
<i>Jugoton</i>	2
<i>Michael Herman Folk Dancer Series (Folk Dancer)</i>	3
<i>M.V (Milan Verni)</i>	4
<i>NRM Record</i>	1
<i>Slav-Art Music Company</i>	2
<i>Slavtone</i>	6
<i>Sonart</i>	21
<i>Stanchel</i>	16
<i>Standard</i>	1
<i>Trianon</i>	1
<i>Victor</i>	23
<i>Zora</i>	4

Sadržajnom analizom utvrdilo se da su na pločama glazbenici hrvatskog porijekla koji su ili izvođači (vokalni ili instrumentalni) ili skladatelji. Izvođački sastav u najvećem su dijelu tamburaški sastavi, plesni sastavi te pjesme za solo i orkestralnu pratnju. Kako je bilo i za očekivati, žanrovski najviše ima tradicijskih pjesama i kola iz raznih dijelova Hrvatske, vojne glazbe, koračnica i starogradskih pjesama. Treba imati na umu da više od 80 godina u Pittsburghu (PA) na tamošnjem Duquesne Universityju djeluje *Duquesne University Tamburitians* (danas *The Tamburitians*), čiji je ravnatelj dva desetljeća bio hrvatski iseljenik Walter W. Kolar. Kao vrsni svirač tamburice i zagovaratelj tamburaškog muziciranja, inicirao je i poticao izvođenje hrvatske tradicijske glazbe, stoga knjižnica posjeduje veći broj izdanja u njihovim izvedbama (Čuvalo, 2024). Osim njih, zabilježeni su sastavi Skertich Brothers, Braca Kapugi Tamburitza Orchestra, Dave Zupkovich and his Balkan Recording Artists, Dalmatian Serenaders, Sloboda Tamburitza Orchestra, Tamburitza Orchestra Yavor i mnogi drugi zaslužni za razvoj i promicanje tamburaške glazbe u zajednici hrvatske dijaspe.

Tijekom terenskog rada pronađen je još jedan niz gramofonskih ploča koje zbog opsega posla nije bilo moguće pregledati i popisati. Knjižnica osim zvučne građe HBZ-a pohranjuje i dokumentarnu građu o hrvatskim glazbenicima iseljenicima poput fotografija, članaka, sitnog tiska i sličnog materijala koji bi bio vrlo

zanimljiv izvor za daljnja istraživanja. Osim najznačajnije publikacije HBZ-a, glasila *Zajedničar*, posjeduje i nekolicinu novinskih publikacija koje se bave tamburaškom glazbom, ali nisu nigdje zabilježene niti sustavno prikupljane. Takav primjer su novine *Tamburitza News* s napomenom pokraj naslova – „objavljuju se s ciljem napretka tamburaške glazbe“, a koje se u cijelosti bave tamburaškom glazbom. Utvrđeno je da postoje godišta iz 1930-ih, objavljivane su u Pittsburghu (Pennsylvania), a nađeno je i prvo godište (vol.1, no. 1) novina objavljeno u Austinu (Texas) u veljači 1937. godine.⁵ Prema prvom preliminarnom pregledu, novine sadrže jedinstven izvor podataka o glazbenicima, izvođačkim sastavima i izvedbama, a osobito onima vezanim za hrvatske iseljenike – glazbenike koji su se bavili tamburaškom glazbom.

Knjižnica HBZ-a posjeduje i velik fond notne građe u različitim glazbenim formatima (instrumentalne i zbarske partiture, dionice), od kojih je dio u rukopisima, autografima koje su skladatelji i aranžeri predali kao dar iz osobnih fondova. Prema dostupnim informacijama, sva notna građa digitalizirana je i dostupna za korištenje. S obzirom na pronalazke u fondu gramofonskih ploča, vrlo je vjerojatno da bi i u notnom fondu te u novinskom fondu bilo građe od interesa za NSK kao vrijednog materijala za izgradnju i upotpunjavanje fonda inozemne građe Croatiće, a ujedno i daljnjih dokaza o kontinuiranoj glazbenoj praksi hrvatskih iseljenika u SAD-u. Daljnja istraživanja ostalih vrsta građe mogla bi biti predmet nekog od sljedećih istraživanja i upotpunjavanja podataka o glazbenom životu hrvatskih iseljenika.

Glazbena zbirka HBZ-a reprezentativni je primjer zbirke koju su stvorili hrvatski iseljenici u SAD-u – tamburaški sastavi. Tambura i repertoar hrvatske tradicijske glazbe bili su kontinuirane i važne kulturološke poveznice s domovinom, a ujedno i trajno bilježenje njihova sjećanja. To se očituje u opsegu i sadržaju zbirke jer je upravo senzibilnošću pojedinaca i njihovim darom trajno sačuvan dio hrvatske iseljeničke glazbene tradicije na američkom tlu. Kontinuitet glazbovanja tamburaških sastava i muziciranja na tamburici neprekidno traje, a generacije nekadašnjih iseljenika i dalje marljivo uče svirati tamburice s repertoarom hrvatskih pjesama, a premda mnogi od njih ne govore hrvatski, pjevaju na hrvatskom jeziku.⁶

⁵ Iako je označena 1937. godina kao prvo godište, pronađen je svezak iz studenog 1936., a kao urednik je naveden Matt L. Gouze. S naslovnice novina moguće je iščitati odluku uredništva kako je broj iz 1936. distribuiran besplatno kao poticaj svim orkestrima i entuzijastima tamburice.

⁶ Ovom prilikom zahvaljujem svim djelatnicima Hrvatske bratske zajednice u Pittsburghu na omogućavanju pristupa svoj vrsti građe i odgovorima na sva pitanja tijekom terenskog rada. Za priliku prisustvovanja probi pjevača, plesača i svirača tamburaškog orkestra mladih u *Hrvatskom domu St. George* osobito zahvaljujem gospođi Bernadette Luketich-Sikaras, glavnoj tajnici / blagajnici HBZ-a te aktivnoj izvođačici tamburaške glazbe.

4.2. Tiskana i rukopisna građa

Tiskana građa u Knjižnici HBZ-a pohranjena je na police, ali je ujedno uvrštena u koncept stalnog muzejskog postava. Većinom je popisana te u popisu broji 4187 jedinica građe, iako postoje i publikacije koje nisu uvrštene u popis i one su mahom starijeg datuma tiskanja. Opseg knjižnice procjenjuje se na oko 5000 jedinica, iako je vjerojatno konačna brojka znatno veća. Građu su HBZ-u poklanjali članovi tijekom 130 godina postojanja organizacije. Zahvaljujući kulturološkoj vrijednosti (i povezanosti s kulturnim identitetom) građa je sačuvana, usprkos tome što sakupljanje baštinske građe nije poslovni cilj niti misija HBZ-a, nego usputna aktivnost. Stoga ne čudi da, kao niti kod mnogih zajednica arhiva, muzeja i knjižnica, unutar HBZ-a ne postoji osoba zadužena za upravljanje građom, nego se oslanjanju na povremenu pomoć vanjskih suradnika i volontera. Unatoč tomu građa je sačuvana te su s njom u velikom broju slučajeva sačuvane i odvojene bilješke o porijeklu i donatoru. Postojeći popis uključuje osnovne metapodatke, a izostavljeni su metapodaci koji bi razlikovali primjerke. Tako se, naprimjer, ne razlikuju primjerci koji su tiskani u Hrvatskoj, a uvezeni u SAD, niti primjerci s marginalijama koje najčešće upućuju na bivše vlasnike. Podaci o uvezu posebno su važni u slučaju pokušaja rekonstrukcije nakladničke aktivnosti, naprimjer, Hrvatske knjižare Josipa Marohnića iz Pittsburgha. S jedne strane podaci o uvezu pružaju vrijedne informacije o modelu poslovanja američko-hrvatskih knjižara s početka 20. stoljeća u SAD-u, daju uvodne informacije o sklonostima hrvatskog čitateljstva u iseljeništvu, a s druge ocrtavaju razmjere poslovanja s nakladnicima i knjižarama s prostora današnje RH. Većinu građe iz Knjižnice HBZ-a sačuvao je u svome fondu i NSK. Razlika je tek u 90 naslova, mahom tiskanih krajem 19. i početkom 20. stoljeća, koje NSK nema. Ti su naslovi predloženi prioritetima za digitalizaciju. Sačuvane publikacije vrlo su raznovrsne, a ocrtavaju informacijske potrebe doseljenika kroz različita razdoblja. Tako prevladavaju udžbenici za učenje engleskog jezika (opus suvremene udžbeničke literature u Knjižnici HBZ-a većinom sadrži udžbenike za učenje hrvatskog jezika), gramatike i rječnici, beletristika i sitni tisak poput kalendara, brošura i adresara. Osim izdanja u nakladništvu Narodne hrvatske zajednice (prethodnik HBZ-a) i Hrvatske knjižare Josip Marohnić sačuvane su publikacije u nakladništvu Hrvatskog narodnog i sokolskog doma, Jugoslavenske Radničke knjižare, Udruge za podignuće Hrvatskog sirotišta u Americi, Croatian Catholic Union, Hrvatska sveza na Pacifiku, Croatian Printing and Publishing Co., Adriatic Publishing Company, Knjižara Ivana Sikocana i drugi. Knjižare, koje su ujedno bile i sjedišta nakladnika, a često i urednika, bile su informacijski i uslužni centri za useljenike (slika 3). Pregledom sadržaja publikacija u Knjižnici HBZ-a, a koje nisu dostupne u Hrvatskoj, pronađeni su naslovi publikacija do sada nepoznatih u Hrvatskoj te su zapravo trag daljnjim istraživanjima. Osim *Zajedničara*, službenog glasila HBZ-a koji je sačuvan u cijelosti, drugi novinski naslovi sačuvani su u vrlo malom opsegu i tek po nekoliko primjerka.

Organizacija je mijenjala svoje sjedište tri puta te je pretpostavka da se mnogo starije građe, pogotovo novina, zametnulo pri selidbama ili je ostalo sačuvana u obiteljskim zbirkama prvih suradnika HBZ-a, kao što je slučaj s privatnim arhivom i knjižnicom Jurja Škrivanića (Major, 1998) koje je ponio sa sobom kad se preselio u Seattle. Danas je njegov privatni arhiv, s poslovnim knjigama tiskare, sačuvan u Posebnim zbirkama Knjižnice Sveučilišta Washintgon u Seattleu (Škrivanić, s. a.). Publikacije koje su sačuvane u Knjižnici HBZ-a većinom nisu pronađene na digitalnim platformama i katalozima baštinskih ustanova u Pittsburghu, međutim analiza stvarnog stanja moći će se donijeti tek nakon dodatnog, iscrpnijeg istraživanja i u izravnom kontaktu s djelatnicima ciljanih ustanova.

MI OBAVLJAMO SVJE
TISKARSKA RADNJE

JEFTINO, BRZO I TOČNO.

Kod nas se mogu dobiti uz
najpovoljnije uvjete:

Razne knjige, društvena pravila,
posjetne i poslovne karte, cirkulare,
programme za plesove i koncerte, o-
glase, brošure, pamflete, tabele,
asignacije, namire, listovni papir,
omotke, kao i sve drugo, što zasaže
u tiskarsku radnju.

Da nadalje zadovoljimo svim zahtjevom naših
društava, mi smo učinili ugovor sa vrlo dobrom i jefti-
nom tvrdkom, pa možemo za društva nabaviti - - -

Razne potrebite knjige, velike
znakove (badges), lence, malene
bilo srebrene ili zlatne znakove, ka-
pe kao što i podpune odore (uniforme),
a to sve uz najpovoljnije uvje-
te i cene.

Da nadalje udovoljimo potrebama našeg naroda,
otvorili smo

ODVJETNIČKU PISARNU

te obavljamo sve poslove, koji za-
sižu u ovu granu. Tko treba pomo-
ć za stari kraj, molbu, tužbu,
utok itd., kao što i slične stvari u
ovoj zemlji, isto tako i zapriješnog
tumača u ovoj zemlji neka se obrati
pismeno ili ustmeno na naše ured-
ništvo.

Slika 3. Reklama za usluge Knjižare Jurja Škrivanića, objavljena u službenim no-
vinama HBZ-a *Napredak* 37 (13. listopada 1898).

5. Zaključak

Sukladno istraživačkim pitanjima iskazanima u uvodnom dijelu rada te rezultatima nakon provedenog terenskog istraživanja, zaključno se može ustvrditi da su pripremne aktivnosti opsežnog rada u dijasporskim privatnim knjižničnim zbirkama iznimno važne te da ih je neophodno planirati u budućim projektima i istraživanjima. Temeljito provedene pripremne aktivnosti zahtijevaju više vremena i raznovrsno znanje ne samo knjižničara nego i predmetnih stručnjaka. Terenske pak aktivnosti otkrivaju podatke i informacije dobivene u zajednici te zahtijevaju osviješten i senzibiliziran pristup članovima zajednice i vlasnicima građe, vođen idejom da istraživači sudjeluju u procesu kulturalne diplomacije. Količina tiskanih primjeraka knjižnične građe koje posjeduje HBZ, a nema ih u fondu NSK-a, jest mala u odnosu na usporedbu Glazbene knjižnice HBZ-a i Zbirke muzikalija i audiomaterijala NSK-a. Budući da NSK ima zakonski mandat prikupljanja građe inozemne Croatice te je vođen principima podržavanja javne dostupnosti građe, upravo je aspekt razvoja dostupnosti građe iz hrvatske glazbene dijaspore važan u kontekstu nastavka istraživanja i planiranja digitalizacije. U javnim ustanovama na području grada Pittsburgha i okolice nije sačuvana većina građe koju posjeduje HBZ, iako je hrvatska manjina povijesno kontinuirano vrlo zastupljena u tim područjima. U toj perspektivi otvaraju se nove mogućnosti suradnje kako baštinskih ustanova s područja Pittsburgha i HBZ-a tako i suradnje s NSK-om. Digitalni kulturalni mostovi već su prepoznati kao kvalitetni modeli razvoja baštinskog poslovanja. Preduvjet razvoja svakako je zaštita, odnosno očuvanje knjižnične građe u HBZ-u, a koja predstavlja izazov koji zahtijeva sveobuhvatan pristup i razumijevanje da istu provode amateri – zaljubljenici u hrvatsku kulturu. Analiza trenutnog stanja, utvrđivanje ključnih problema i formuliranje preporuka za preventivne i konzervatorsko-restauratorske radove ključni su koraci u očuvanju te važne kulturne baštine. Usto se digitalizacija nameće kao neizostavan dio procesa, omogućujući pristup građi i smanjujući rizik od daljnjih oštećenja. Sustavnom suradnjom među institucijama, stručnjacima i zajednicom koja uključuje ciljane intervencije, osigurava se trajna vrijednost i dostupnost građe. U konačnici, zaštita knjižnične građe nije samo tehnički proces već i društvena odgovornost koja osigurava da buduće generacije imaju pristup bogatoj kulturnoj baštini.

S obzirom na to da je istraživanje provedeno na jednoj lokaciji, nije ga moguće generalizirati i predmnijevati da će rezultati biti isti u drugim dijasporskim kontekstima. Trajanje terenskog istraživanja bilo je dostatno da se stekne opći uvid u baštinsku građu i odnos zajednice prema njoj, te provede ciljano sondiranje. Međutim za detaljnije analize i dubinsko razumijevanje bilo bi nužno osigurati više vremena.

Ovo istraživanje rezultiralo je jedinstvenim podacima i informacijama te je prvo takve vrste provedeno na knjižničnoj i glazbenoj građi HBZ-a. Daljnji razvoj

istraživačke metodologije svakako bi uključivao, u ovome slučaju, sudjelovanje američkih baštinskih stručnjaka koji bi istovremeno provodili pregled građe promatrajući je iz aspekta kulturne baštine manjinske zajednice. Dok bi konzervatorski američki pristup iznjedrio mahom identične rezultate, pretpostavljamo da bi vrednovanje, modeli obrade, opisa i dostupnosti rukopisne, tiskane i glazbene građe bili ipak drugačiji, no kao takvi otvorili bi poligon rasprava i daljnjeg razvoja razumijevanja dualnosti kulturalne baštine manjinskih, odnosno dijasporских zajednica.

LITERATURA

- Ceribašić, N. (2021). Music as recording, music in culture, and the study of early recording industry in ethnomusicology: A take on Edison Bell Penkala. *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music* 51, 2: 323–354.
- Chroust, D. (2015). Texts after community: the case of Czechs in America. *Slavic & East European Information Resources* 16, 3: 130–140. <https://doi.org/10.1080/15228886.2015.1059403>
- Čizmić, I. (1994). *Povijest Hrvatske bratske zajednice: 1894 – 1994*. Zagreb: Golden Marketing. [citirano: 2025–01–03]. Dostupno na <https://hit.repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/hit:130>) i <https://digitalna.nsk.hr/?pr=i&id=652179>
- Čuvalo, A. (2024). Walter W. Kolar (1922. – 2016.), neumorni promicatelj tamburaške glazbe i folklora. *Portal hrvatskog kulturnoga vijeća* [citirano: 2025–01–03]. Dostupno na: <https://www.hkv.hr/hkvpedija/iseljenistvo/44244-hrvati-u-svijetu-walter-w-kolar.html>
- Dalbello-Lovric, M. (1999). *Croatian diaspora almanacs: a historical and cultural analysis: doctoral thesis*. University of Toronto. Faculty of Information Studies, [citirano: 2024–04–05]. Dostupno na: <https://hdl.handle.net/1807/12530>
- Deák, N. (2013). American Hungarian library connections: collecting, inventorying, preserving, and sharing Hungarian documents in the United States. *Slavic & East European Information Resources* 14, 4: 267–272. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/15228886.2013.8613>
- Discography of American historical recordings*. [citirano: 2025–01–03]. Dostupno na: <https://adp.library.ucsb.edu/>
- Dobrovšak, Lj. (2010). Udruženja i društvene aktivnosti Hrvata u SAD-u i Kanadi. U: R. Mesarić Žabčić (ur.). *Migrantske zajednice, udruženja i društvene aktivnosti u Sjevernoj i Južnoj Americi: komparativni prikaz Hrvatska – Slovenija: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 3. travnja 2009.* (str. 59–74). Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Dunatov, D. (2022). *Music-making overseas: Yugoslav 78rpm record production in North American diaspora*. [citirano: 2025–01–03]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=OMWwpiuJJk>

- Gronow, P. (2014). The world's greatest sound archive 78 rpm records as a source for musicological research. *Traditiones* 43, 2: 31–49. [citirano: 2025–01–22]. http://isn.zrc-sazu.si/files/file/Traditiones/Traditiones%2043_2%20separati/31_pdfsam_Traditiones_43_2_txt%20web.pdf
- Grossman, J. (2019). Toward a definition of diaspora". *Ethnic and Racial Studies* 42, 8: 1263–1282. <https://doi.org/10.1080/01419870.2018.1550261>
- Hanž, B. (1992). Hrvatski iseljenički tisak u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. *Hrvatska revija (Zagreb)* 42, 1: 123–131.
- Hanž, B. (2007). Iseljenički tisak. U: A. Stipčević (ur.): *Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1607. – 2007.* (str. 103–105). Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.
- Hebrang Grgić, I. i A. Barbarić (2019a). Metodologija prikupljanja podataka i izrade retrospektivne bibliografije iseljeničkog tiska. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 62, 1: 29–48. <https://doi.org/10.30754/vbh.62.1.74>
- Hebrang Grgić, I.; A. Barbarić (2019b). Virtualna bibliografija periodike iz dijaspore. *Hrvatski iseljenički zbornik 2020.* Zagreb: Hrvatska matica iseljenika: 371–378.
- Hebrang Grgić (2022.). Važnost arhivskih izvora za istraživanje publikacija hrvatskih iseljenika na primjeru Australije i Novog Zelanda. *Arhivski vjesnik* 65, 1: 81–96.
- Hebrang Grgić, I. i A. Barbarić (2023). *Their faraway home: the story of Croats in New Zealand through publications.* Dunedin; Chatswood; Zagreb: Exisle publishing; Ljevak.
- Hranilović, N. (1978). *Bibliografski pregled hrvatskih iseljeničkih novina u SAD, Južnoj Americi, Australiji, Novom Zelandu, Evropi i Africi od 1859. do 1940. godine.* Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti.
- Hrib, B. i A. Zbучea (2024). Bridging borders with books: the rise of Romanian diaspora libraries. *Culture, Society, Economy, Politics* 4, 1: 10–23. <https://doi.org/10.2478/csep-2024-0002>
- IASA (2020). *International bibliography of discographies: a worldwide collaborative project.* [citirano: 2025–01–03]. Dostupno na: <https://www.iasa-web.org/international-bibliography-discographies-worldwide-collaborative-project>
- International Organization for Migration (2022). *Diaspora Mapping Toolkit.* IOM: Geneva.
- Kesterčanek Vujica, N. (1971). *Croatian newspapers and calendars in the United States.* San Francisco: R and E Research Associates.
- Lance, E. (ed.) (1983). *Sound archives: a guide to their establishment and development.* IASA Special Publication 4.
- Lovrenčić, Ž. (2009). Inozemna Croatica u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 52, 1/4: 135–142. Dostupno na: <https://arhiva.hkdrustvo.hr/vbh-2009/datoteke/755.pdf>

- Machala, L. (ur.) (2016). *Smjernice za izradbu zbirke Croatica*. Zagreb: NSK.
- Major, R. (1998). The memoirs of Gjuro A. Skrivanic, editor and publisher of Napredak, America's first Croatian newspapers. *Journal of Croatian Studies* 39: 111–122. <https://doi.org/10.5840/jcroatstud1998396>
- March, R. (2013). *The Tamburitza tradition: from the Balkans to the American Midwest*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Mariano, R. (2024). Understanding US library diplomacy practices in the 21st century. *IFLA Journal* 50, 2: 211–227. <https://doi.org/10.1177/03400352231210543>
- Miholić, I. (2004). Priča o tamburi (2004). *Hrvatski iseljenički zbornik*. [citirano: 2025–01–03]. Dostupno na: <https://matis.hr/images/zbornici/2004/hr/bas2.htm>
- Miliano, M. (ur.) (1999). *The IASA Cataloguing Rules*. IASA: Stockholm.
- Nacionalni plan razvoja odnosa Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske u razdoblju do 2027. godine (2022). Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske [citirano: 2024–11–11]. Dostupno na: https://hrvatiizvanrh.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Nacionalni%20plan%20razvoja%20odnosa%20RH%20s%20HIRH%20do%202027.%20godine_19.7.2022.pdf
- Sremac, S. (2002). Hrvati i tambura u Sjedinjenim Američkim Državama. *Etnološka tribina* 25, 32: 57–74.
- Popov, A. (2006). Personal papers of Russian émigrés in the United States in the State Archive of the Russian Federation. *Slavic & East European Information Resources* 7, 2/3: 153–164. DOI: 10.1300/J167v07n02_09
- Prpić, G. i H. Prpić (1990). *Hrvatske knjige i knjižnica u iseljeništvu = Croatian Books and Booklets written in exile*. Zagreb: Školske novine.
- Rogatchevskaia, E. (2021). Belarusian émigré and diaspora printed publications in the British Library collections. U: S. J. Martin (ur). *In Honor of Sandra Levy* (str. 67–73). Chicago: University of Chicago Library [citirano: 2024–20–11]. Dostupno na: <https://openjournals.lib.uchicago.edu/index.php/slevy>
- Sabennikov Vjacheslavovna I., V. V. Gentshke i A. Lovtsov Sergeevich (2016). Russian diaspora: preservation of cultural heritage. *Vestnik arkhivista* 3: 248–265.
- Siemaszkiewicz, W. (2013). Documenting the efforts of the home countries: Poland, the Czech Republic, Slovakia and émigré collections in the United States of America. *Slavic & East European Information Resources* 14, 4: 227–233. <https://doi.org/10.1080/15228886.2013.850601>
- Sroka, M. (2017). Researching Polish and Polish-American historical newspapers and periodicals in international digital collections: opportunities and challenges. *Slavic & East European Information Resources* 18, 1/2: 33–40. <https://doi.org/10.1080/15228886.2017.1322377>
- Šakić, V. i Lj. Dobrovša (ur.) (2020). *Leksikon hrvatskoga iseljenništva i manjina*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar : Hrvatska matica iseljenika.

- Škrivanić, J. (s. a.). Privatni arhiv i knjižnica. Washington State University. Library. [citirano: 2025-01-03]. Dostupno na: <https://archiveswest.orbiscascade.org/ark:/80444/xv79803/>
- The Great 78 project [citirano: 2025-01-03]. Dostupno na: <https://great78.archive.org/>
- Vickrey, R. C. (2017). The Archival collection of the Polish Institute of Arts and Sciences of America. *Slavic & East European Information Resources* 18, 1/2: 74–80. <https://doi.org/10.1080/15228886.2017.1322385>
- Zakon o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske (2011). *Narodne novine* 124, 2471. [citirano: 2025-01-21]. Dostupno na: <https://narodne-novine.nn.hr/eli/sluzbeni/2011/124/2471>
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske (2012). *Narodne novine* 16, 441. [citirano: 2025-01-21]. Dostupno na: <https://narodne-novine.nn.hr/eli/sluzbeni/2012/16/441>

